

ӘОЖ 341.9

ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН ҚҰРҒАУДЫҢ АУМАҚТЫҚ ҚАҒИДАСЫ

Рашид Сымбат Қуанқызы

symbat.rashidova@mail.ru

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Халықаралық құқық мамандығы ХҚқ-33 тобының студенті

Ғылыми жетекшісі – Сейдеш Б. Б.

Зияткерлік меншік құқығы бүкіл әлемде жалпыға танылған және олардың айрықша ерекшелігі болып табылатын аумақтық қағидасымен сипатталады. Бұл аталған құқықтар нақты мемлекеттің заңнамасына сәйкес пайда болатынын, ал олардың қолданылуы мен қорғалуы осы мемлекеттің аумағымен шектелетінін білдіреді. Зияткерлік қызмет нәтижелеріне және дараландыру (дербестендіру) құралдарына айрықша құқықтардың аумақтық әрекет ету қағидасы қолданыстағы халықаралық келісімдер, нормалар және мемлекетішілік заңнамада іске асырылады. Ғылыми-техникалық прогресс, телекоммуникациялық желілер мен Интернет желісінің пайда болуына байланысты аумақтық қағидасының мазмұнының ықтимал өзгеруі туралы және оның жаңа жағдайлардағы әрекеті туралы мәселелер туындайды.

Аталған қағиданы оның қазіргі заманғы интерпретациясында қарау зияткерлік меншік құқықтары бойынша қатынастардың аумақтығы мен коллизиялық реттелуінің арақатынасы, юрисдикцияны анықтау, сондай-ақ іс жүргізу сипатындағы басқа да проблемаларды шешу сияқты мәселелерді зерттеуді көздейді. Аумақтық қағидасының мазмұны тұтастай алғанда зияткерлік қызмет нәтижелеріне құқықтар туралы ұлттық заңнаманың аумақтық әрекеті және дараландыру (дербестендіру) құралдары ретінде түсініледі, бұл осы саладағы мемлекеттің қалауы бойынша еркіндігін білдіреді. Осы қағидаға сәйкес мемлекет басқа мемлекеттің (басқа мемлекеттердің) құқық тәртібі шегінде пайда болған зияткерлік меншік құқығын тануға құқылы және мойындамауға құқылы және өз аумағында осы құқықтарды қорғауды қамтамасыз етуден бас тартуы мүмкін. Алайда мұндай әрекеттер мемлекеттік мүдделерге елеулі залал келтіруі және ғылыми, мәдени және техникалық қызметтегі халықаралық ынтымақтастыққа кедергі келтіруі мүмкін. Халықаралық жеке құқық ғылымындағы зияткерлік меншік құқығына қатысты аумақтық принципі жалпыға танылған болып табылады.

1886 жылғы көркем және әдеби туындыларды қорғау туралы Берн конвенциясының 4-бап «Патенттер: әр түрлі елдерде бір өнертабысқа алынған патенттердің тәуелсіздігі» және 6-бап «Белгілер: тіркеу шарттары; бір белгінің әртүрлі мемлекеттердегі тәуелсіздік құқығы» ережелерінен туындайтын зияткерлік меншік объектілерін қорғаудың аумақтық қағидасы; Өнеркәсіптік меншікті қорғау туралы Париж конвенциясы, Өнеркәсіптік үлгілерді халықаралық тіркеу туралы Гаага келісімі 1925 ж., Патенттік кооперация туралы шарт, 1970 ж. және басқа да халықаралық шарттар ережелерін басшылыққа ала отырып, әртүрлі елдердің ұлттық заңнамасында іске асырылған, халықаралық шарттардың зияткерлік меншікті қорғаудың іске асыруға және трансшекаралық қатынастарда құқық иеленушілердің құқықтарын біріздендіруді қамтамасыз етуге елеулі тежеуші әсер етеді [1]. Зияткерлік меншік құқықтарын иелену, беру және пайдалану көбінесе халықаралық жеке құқықтың пәні болғандықтан, осы құқықтардың трансшекаралық бұзылуы туралы бірыңғай әрекеті саясатқа, мәдениетке, экономикаға елеулі әсер ету арқылы мемлекеттерде зияткерлік меншік әртүрлі стандарт бойынша қорғалатындықтан салдарларды туындатады. Шетелдік доктринада аталып өткендей, аумақтық принципін 1856 жылы АҚШ Жоғарғы Соты Браун Дучесн-ға қарсы (Duchesne) ісін қараған кезде белгіледі. Сот ұлттық патенттік заң өз әрекетін АҚШ аумағынан тыс таралмайды деген қорытындыға келді. Сол жылдары норвегиялық Хейстеретт (Жоғарғы Сот) Акре-Викери ісі бойынша шешімде патенттер туралы Заң «табиғи аумақтық шектеу болып саналады» және «патент иеленушіні осы ел шегінде өнертабысты пайдаланатын үшінші тұлғалардан қорғауға арналған деген қорытындыға келді». Сонымен қатар, аумақтық тұжырымдамасы еуропалық әділеттілік сотының (European Court of Justice) зияткерлік меншік туралы істер бойынша шешімдерінде көрсетілген. ЕО соты 2006 жылғы 13 шілдедегі белгілі шешімдерде (GAT/Luk және Roche

Nederland) зияткерлік меншік құқықтарын трансшекаралық іске асыру мүмкіндігін шектеді [2].

Зияткерлік меншік құқығының аумақтық қағидасына байланысты заңға сәйкес олар (бастапқыда) туындаған мемлекеттің шегінде танылады және қорғалады. Бұл мәселе ҚР Азаматтық Кодексінің 5 бөлім «Интеллектуалдық меншік құқығы», 7 бөлім «Халықаралық жеке құқық» бойынша реттеледі. Ұлттық заңнамада зияткерлік құқықтарды алудың тәртібі мен негіздері, күзетілетін объектілер шеңбері, аясы, мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтардың мазмұны мен көлемі, осы құқықтардың ықтимал шектеулері айқындалады. Осыған байланысты көптеген елдердің сот тәжірибесінде құқықтарды қорғау сұралатын елдің құқығын қолданудың коллизиялық ережесі қалыптасты (*lex loci protectionis*). Бұл жағдайда соттар *lex protectionis* (қорғау елінің құқығы), *lex fori* (сот елінің құқығы), *lex loci delicti commissi* (зиян келтіретін елдің құқығы) сияқты түрлі құқықтық принциптерді қолдануға тырысатын шет мемлекеттердің заңнамалық және сот практикасы пайдалы, яғни нәтижелі болуы мүмкін, басқаша айтқанда, аумақтылыққа негізделген жүйелерді көрсететін барлық тұжырымдамалар. Ю. Базедовтың пікірінше, аумақтық қағида қорғау сұралатын елдің құқығына сілтеме ретінде түсіндірілуі тиіс. *Lex loci protectionis* принципі өте кең құзіретке ие және зияткерлік меншіктің барлық құқықтарын, соның ішінде олардың бұзылуын қамтиды [3].

Заңдылықты айқындау кезінде, сондай-ақ зияткерлік меншік құқықтарының трансшекаралық бұзылуы туралы істер бойынша шетелдік сот шешімдерін тану және орындау жағдайында іс жүргізу саласында аумақтық принципі қалай көрініс табатыны туралы мәселе ерекше қызығушылық тудырады. К. Хайнцтің ескертуі бойынша, юрисдикция үшін қатаң аумақтық тұжырымдамасының салдары зияткерлік меншік, неғұрлым икемді және материалдық емес, жер, меншіктің неғұрлым материалдық нысаны ретінде қарастырылады. Аумақтық тұжырымдамасының нәтижесі құқық бұзушылықтың зияткерлік меншік құқығы танылатын мемлекетте ғана болуы мүмкін деп тану болып табылады [4].

Аумақтық қағидасын қандай да бір елдер қабылдамағанына қарамастан, кейбір жағдайларда осы қағиданың әрекет ету аумағы айтарлықтай кеңеюде. Мәселен, мемлекеттер халықаралық деңгейде тауар белгілерінің жаһандық жүйесін құру жолында айтарлықтай алға жылжыды, мысалы, бәсекеден туындайтын дауларды болдырмау үшін шын мәнінде бірегей белгілер ғана тіркелетін болады (осында таңбаны халықаралық тіркеу туралы Мадрид келісіміне Хаттаманың ережелері тиімді ықпал етеді) [5].

Сонымен қатар, аумақтық принципін еңсеру тауарлар мен қызметтер нарықтарын жаһандандыру жағдайында айрықша құқықтарды, тұтынушылардың құқықтарын, сондай-ақ өндірушілердің құқықтарын бәсекелестіктен барынша тиімді қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осы мәселені шешу ДСҰ шеңберінде әмбебап халықаралық сауда ұйымы ретінде іске асыру қиынды болар еді, бірақ ТРИПС келісімі

халықаралық сауда айналымы мақсаттары үшін зияткерлік меншікті қорғаудың ең төменгі стандарттарын ғана бекітті және зияткерлік меншіктің жаһандық мәселелерін шешуге үміткер емес. Атап айтқанда, ТРИПС келісімінің «принциптері» 8-бабының ережелері, мысалы, патенттің қолданылу аясы мен нысанын қоғамдық мүдделерді ескере отырып, ұлттық заң шығарушы анықтайтындай етіп тұжырымдалған. ТРИПС келісінде қоғамдық мүдделерді қорғаудың негізгі идеясы құқықтық норманы реттейтін зияткерлік меншікті қорғау саласындағы қатынастар адамдардың әлеуметтік-экономикалық әл-ауқатына сәйкес келуі тиіс және ТРИПС келісімі, осылайша ең алдымен мемлекеттердің ұлттық мүдделеріне қызмет етуге арналған. Зияткерлік меншікті қорғау үшін ДСҰ мүшелерімен келісілген жалпы стандарттарға қарамастан, зияткерлік меншік құқығының аумақтық сипаты өзгеріссіз қағида болып қалады, ал ТРИПС оған келісімі қайшы келмейді, тек осы қағиданың әрекетін күшейтеді және нақтылайды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Abbott F., Cottier T., Gurry F. International intellectual property integrated world economy. - 2nd ed. - New York : Aspen Publishers, 2011.
2. Чудиновских К.А. Новый Регламент Совета Европейского Сообщества о юрисдикции, признании и принудительном исполнении судебных решений по гражданским и торговым делам // Международное публичное и частное право. 2003. № 1(10). С. 66.
3. Basedow J. Op. cit.
4. Heinze C. Jurisdiction under the CLIP Principles [Электронный ресурс]: http://www.tomeika.jur.kyushuu.ac.jp/chizai/symposium/paper/004_08May09 (25.05.2010).
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/territorialnyy-printsip-ohrany-intellektualnoy-sobstvennosti-i-deystvie-gosudarstvennogo-suvereniteta-v-tsifrovom-prostranstve>